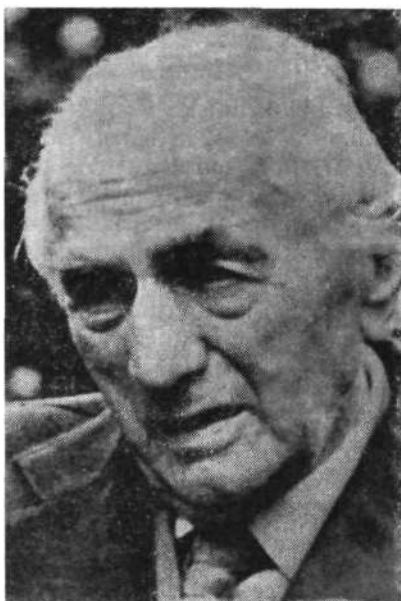

Janko Lavrin

1887—1986

Pol leta prezgodaj pregledujemo delo in se s spoštovanjem spominjamo plemenitega iskalca resnice, občudovalca lepote, znanstvenika in esejista, svetovljana s širokimi razgledi, ki je preživel svoja zrela in pozna leta na tujem, ohranil pa trdne korenine doma, profesorja univerze v Nottinghamu, moža z izjemno obsežnim opusom in mnogimi tujimi priznanji, od 1956. leta člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

Pol leta prezgodaj; na deseti februarski dan prihodnjega leta, tako smo upali še pred nekaj tedni, bi zaželeli vse dobro Janku Lavrinu, prvemu stoletniku med še zmeraj dejavnimi ustvarjalci doma in bržkone tudi v svetu. Radi bi mu pisali jubilejni članek in ne nekrolog. Dvomil je in potihem vendarle verjel, da bo dočakal ta nenavadni dan, ko naj bi ga sprejela po tradicionalnem običaju angleška kraljica, če že ne bi mogel na počastitve v domovini.

Še letošnjo pomlad smo se spominjali njegove spodbude iz srede dvajsetih let, ki je omogočila ustanovitev slovenskega centra Penkluba in s tem vez slovenskih književnih ustvarjalcev s svetom — bil je eden prvih članov te mednarodne pisateljske organizacije in sodelavec njenega predsednika Johna Galsworthyja. To je le eden od primerov Lavrinove navezanosti na domovino v zgodnjih letih po naselitvi na

Angleškem in o podobnih bi lahko govorili domala v vseh obdobjih njegovega, kakor je sam zapisal, »predolgega« življenja. Do zadnjega je imel pisemske vezi s Slovenijo in še pred dvema letoma je napisal knjigo o enem svojih najljubših pisateljev, Antonu Pavloviču Čehovu; bal se je, da je poslednja, in vendar ni prikrival upanja, da nemara vendarle ni.

1

Otroške poti so ga vodile iz belokranjske Krupe v bližnji Semič, s prvim abecednikom in katekizmom v šolski torbi; od tam v Novo mesto in na Sušak, kjer je v letu 1907. maturiral. Že takrat je pisal verze in tudi objavljal prve primerke svoje leposlovne proze (*Usoda in človek*), največ v družinski reviji Domači prijatelj (1905—09). Iz novomeških let se je ohranil celo zvezek z enodejansko veseloigro *Amerikanec*; ta igra iz domačega kmetiškega življenja ni bila natisnjena; ob vlogah pripisana imena pa kažejo, da so jo Lavrinovi prijatelji in znanci uprizorili. Pozneje se je naš esejist leposlovju odrekel, vendar nikoli čisto do kraja. Njegove reportaže in popotni zapiski ne prikrivajo literarnih prizadevanj, zadnja leta pa se je še posebej rad predajal spominom na otroštvo, ki pa naj bi segali po načrtu kar od osmega do osemdesetega leta. Te avtobiografske črtice in novele, kakor jih je sam imenoval, so izhajale v angleških revijah; nekatere so bile celo ponatisnjene v letnih zbornikih najboljših angleških novel, posamezni feljtoni pa nedavno tudi v slovenskem prevodu.

Po gimnazijski maturi je našel Janko Lavrin prav kmalu pot na visoke šole v Petrogradu. Tam se je seznanil z metodo ruske sociološke književne zgodovine, ki mu je bila prva leta najbližja in je ostala tudi pozneje ena od sestavin njegovega raziskovalnega dela. Vse bolj se je usmerjal k študiju novejšje ruske literature, želja po širših razgledih pa ga je vodila na skandinavske univerze in v Pariz, odkoder se je spet vrnil v Rusijo in tam diplomiral. Študiral je in pisal. Pod silo razmer, vendar ne brez veselja, se je predajal žurnalizmu in sodeloval v redakcijah velikih ruskih listov. Bil je sourednik časopisa Slavjanski mir in skrbel, da so v njem izhajali tudi prevodi iz domačega slovstva, zlasti Cankarjevi. Njegovi novinarski prispevki so zbujali pozornost in še pred koncem balkanskih vojn je poslalo uredništvo dnevnika Novoje vremena vsega novega željnega mladega moža na fronto kot vojnega dopisnika; ta njegova misija se je ponovila med svetovno vojno. S ponosom se je spominjal, da je intervjuval predsednika srbske vlade Pašića, črnogorskega kralja Nikolo in albanskega pašo. V tem času je nastala njegova knjiga albanskih skic z značilnim naslovom *V deželi večne vojne* (1916), svoje vtise pa nam je ohranil tudi v vezani besedi; nekateri njegovi *Balkanski soneti* so bili natisnjeni celo v ameriški slovenski reviji v Chicagu (Čas 1917).

Že v prvih petrogradskih letih je ostal kot študent ruskega jezika in književnosti zvest domači kulturi, posebej še Cankarju. Prva znana pisma iz tujine so bila namenjena prav slovenskemu pisatelju. Prevedel je več njegovih črtic in novel in roman Hiša Marije Pomočnice, ki je izšel tudi knjižno (*V' domě Marii Zastupnicy*, Peterburg 1910), s pri-

pombo, da je bila redakcija prisiljena opustiti večji del osmega poglavja, kar se ujema z avtorjevo izjavo v Obiskih Izidorja Cankarja. Že v februarju 1910. leta je Lavrin obveščal pisatelja, da je v načrtu natis posebne knjige njegove proze v ruskem jeziku, v letu 1914 pa se je založba Awerjanova odločila celo za izbor v dveh knjigah; Janko Lavrin je črtice in novele že odbral in prevedel, žal pa je svetovna vojna natis onemogočila. Tudi pozneje, kot profesor angleške univerze, se je večkrat vračal k avtorju Hiše Marije Pomočnice in skušal vrednotiti njegovo delo z evropske perspektive, ko je razkrival svoje poglede na modernizem (*Aspects of Modernism*, London 1935) v angleških in tudi v nekaterih jugoslovanskih revijah ali zbornikih. Naša literarna zgodovina je že registrirala njegovo nekoliko nenavadno sodbo o Hlapcu Jerneju, s katero je pospremil angleški prevod tega dela (1930, 1946): znamenita Cankarjeva postava ni Lavrinu zgolj socialni upornik; bolj ga zanima njegova zgodba v narodnopolitičnem kontekstu in zapisal je celo drzno domnevo, naj bi bil požar ob koncu novele vizija razpada stare monarhije (F. Bernik, *Tipologija Cankarjeve proze*, 1983).

Še pred koncem svetovne vojne se je udomil Janko Lavrin na Angleškem in poslej ni te dežele nikoli več za daljši čas zapustil. Že 1918. leta je postal lektor in nekaj let pozneje, dobrih trideset let star, redni profesor za novejšo rusko književnost v Nottinghamu. Spočetka se je še ukvarjal tudi z novinarstvom, pozneje se je ob pedagoškem vse bolj predajal raziskovalnemu delu in pisanju esejev o znamenitih imenih, obdobjih in pojavih evropske misli in besede. Delovno področje ga je vezalo, da se je zlasti prva leta nadrobno ukvarjal z velikimi imeni ruskega slovstva od Gogolja, Tolstoja in Dostojevskega, ki jim je namenil največ pozornosti in napisal o njih največ študij, prek Čehova do ruskega simbolizma. Eno temeljnih vprašanj, četudi kajpada ne edino, ki ga je vodilo pri tem delu, je bil odnos pisateljev do najbolj žgočih družbenih pojavov tedanjega ruskega življenja. Že 1921. leta so bile objavljene njegove prve študije, ki so dočakale pozneje vrsto novih verzij, ponatisov in prevodov — študije in eseji o Dostojevskem in njegovi ustvarjalnosti, O Ibsenu, o Nietzscheju in moderni zavesti. Zgodaj je objavil sintetičen pregled ruskega slovstva, namenjen predvsem svojim študentom (*Russian Literature*, 1927), prvi osnutek poznejše široko zasnovane *Panorame ruske literature*, ki jo poznamo tudi po slovenskem prevodu. Eseje o ruskih in zahodnoevropskih mojstrih je objavljaval v revijah in samostojnih monografskih izdajah, značilne primerke pa je že nekaj let po začetku svoje fakultetne kariere zbral v knjigo študij o evropski književnosti (*Studies in European Literature*, London 1929). Ta knjiga je zbujala pozornost tudi v avtorjevi domovini, pisali so o njej (četudi ne samo dobro) in posamezne dele objavili v prevodih, nekatere tudi še pred natisom londonske knjižne izdaje.

Takrat in v našem času pa so izhajale Lavrinove študije in samostojne knjige domala na vseh kontinentih. Angleške izdaje so bile temelj za nove natisne v znani zbirki Rowohltovih monografij v Hamburgu, kjer sta izšli zlasti knjigi o Dostojevskem in Tolstoju v številnih (tudi dvanajstih) ponatisih in v nakladah po več deset tisoč izvodov. Prav tako so izhajale v skandinavskih in drugih deželah Evrope, pa tudi daleč zunaj nje, štiri celo v japonščini, pred drugo vojno in po nji. Še

posebej pa je bil avtor ponosen, da je izšla v našem času večina njegovih knjig tudi v Ameriki, ne samo prevod popularne *Panorame*. Prav v Ameriki je doživel nedavno tudi eno največjih počastitev, ki mu jo je pripravila Kolumbijska univerza v Nev Yorku, vendar se je ni mogel več udeležiti.

2

Posebej nas kajpada zanima vprašanje, koliko in kako je delo znamenitega rojaka, ki je pisal v angleščini, odmevalo doma. Lahko rečemo, da je bilo njegovo delo zgodaj zapaženo in tudi posredovano slovenskemu bralcu. V prvem povojnem deceniju je imel največ zaslug pri tem Fran Albreht; od 1926. leta je zdržema objavljaj Lavrinove študije, tudi po več v vsakem letniku, v Ljubljanskem zvonu, vse dokler ni odložil uredništva. Avtor in urednik sta izbirala spočetka predvsem ruske avtorje, pozneje pa sta vse bolj pogosto odstirala Lavrinove evropske razglede in v slovenskem prevodu je izšel niz esejev, v katerih se je avtor predajal vabljalivosti komparacije. Med temi je najprej izšlo razmišljanje o *Nietzscheju in Tolstoju* (1926), temelječe na predavanju, ki ga je imel avtor dve leti prej v angleško-ruskem društvu, sledila je primerjava Čehova in Maupassanta, Dostojevskega in Prousta, Ibsena in Shawa. Izbira imen, ki jih sooča Janko Lavrin v istem eseju, je pogosto nenavadna in se je zdela kdaj tudi izzivalna. Zato se ni mogoče čuditi, če so mu očitali spremljevalci njegovega dela — od francoskega komparativista Baldenspergerja do našega Lebna in Ocvirka — da utegne postati tako prisposodabljanje tudi nevarno, da včasih celo kriví pravi pisateljev obraz ali da je tako vzporejanje sicer zanimivo in duhovito, ne pa vselej znanstveno ali literarnozgodovinsko utemeljeno — to pa pravzaprav ni bil prvi in poglobilni namen našega esejista, čigar pisanje je vselej hoté osebno obarvano.

Kočljivosti te strani v svoji metodi se je zavedal tudi avtor in sam je pisal o »nastavljenih jamah«, v katere pisca kaj lahko zavedejo pre nagla in površna posploševanja; hkrati pa je vselej verjel, da oprežno ravnanje in predvsem srečna izbira pisateljev, ki naj bi jih primerjali, napravi lahko to metodo »razveseljivo in osvetljujočo«. Tak primer sta mu bila *Čehov in Maupassant* — težko bi našel dva avtorja, ki se popolneje izpopolnjujeta in pojasnjujeta tako po značilnostih, ki sta obema skupne, kakor še bolj po tistih, ki se v njih razlikujeta — prav slednje pa ga je še bolj vabilo kakor prvo. Ko je zajel v skupni esej *Dostojevskega in Prousta*, že v uvodnih odstavkih ni prikrival, da upravičuje tako primerjanje ena sama stvar — kontrast. Tudi vzporejanje *Nietzscheja s Tolstojem*, v prvem od esejev, prevedenih za slovensko objavo, je bilo avtorju samemu prav toliko zapeljivo kakor nehvaležno delo — zapeljivo predvsem zaradi »pravcate oporečnosti«. Lavrin se poiğrava z bleščečimi domislicami, posebej še takrat, kadar je bila prvotna verzija študije namenjena neposrednemu kontaktu s poslušajočim avditorijem (prav to spogledovanje z »elitnim« občinstvom so mu kdaj tudi očitali): Nietzschejevo poganstvo mu je pritajeno krščanstvo, Tolstojjevo krščanstvo pa — pritajeno poganstvo, ki »poizkuša za vsako ceno zadržniti vrv samemu sebi«.

Manj nevsakdanje je bilo zanj in za bralce iskanje vzporednic in različic med *Ibsenom in Shawom*. Ibsen bi bil marsikatero misel laže razvil v sociološkem in psihološkem eseju, vendar je dramatik namesto suhih razmišljanj o ženski mentaliteti »ustvaril čarobno Noro«, ki je bila Lavrinu tisti čas (1926) najbolj živ in najbolj ženski značaj v sodobni drami. Ibsen je rešil evropsko dramo pred prepadom, do katerega so jo vodili pisci à la Scribe ali Sardou, vendar postaja vse bolj klasik, bolj občudovan kakor bran; Shaw pa bo vedno ugajal razumskim in nekonvencionalnim temperamentom — prešel bo v potomstvo kot neke vrste Aristofan moderne filistrske buržoazije. V eseju *Dostojevski in moderna umetnost* se posebej ustavlja ob nesporazumih, ki imajo svoj vir v zamenjavanju realnosti z aktualnostjo — tako imenovani realisti in še bolj naturalisti, pravi, imajo navadno aktualnost za edino realnost, Lavrinu pa je realnost več kot aktualnost, ker »vključuje aktualnost in hkrati globlje, transcendentne življenjske vidike in možnosti«.

Rad se je ustavljal ob tistih imenih svetovne književnosti, ki mu niso bila samo dobro znana, ampak jih je tudi cenil. Toda ne vselej; prav tako rad je presenečal z nenavadnimi izbirami ali nenadnimi obrati. Značilen primer so njegova razmišljanja o *D'Annunziu* in pozneje tudi o Marinettiju. Čeprav ni zavračal najboljših del prvega, je domiselno parafraziral znano anekdoto o pesnikovem prstanu, ki mu je bil simbol njegovega pisanja: prenekateri bleščeči biser njegove umetnosti se izkaže od blizu kot nenavadno spretno brušeno steklo, ki pa ostaja še zmeraj le steklo. Zato ima D'Annunzio velik mednarodni sloves, nima pa nikakršnega mednarodnega ugleda; poleg tega ga je njegova poznejša »italianità« odtegnila vsemu, kar bi lahko imenovali pravi evropski duh — vdinjal se je trenutnim književnim modam in je kot pisatelj zastarel s temi modami vred.

Ob tem je zapisal (v letu 1937) aktualno misel v eseju *Futuristični intermezzo*. Danes, tako je sodil, bi stežka pokazali na eno samo dobro futuristično knjigo ali tudi sliko; kljub temu pa je bilo gibanje samo dovolj pomembno in koristno kvasilo, saj je uvedlo radikalne spremembe v tehniki verza, prevrat v pripovedni sintaksi (in prav tako tudi v likovni umetnosti), toda njegov utemeljitelj Marinetti je zamenjaval novost z izvirnostjo, življenjsko silo z napadalnostjo. Avtor je sam čutil paradoksalnost svoje trditve, vendar je vztrajal, da imata italijanski fašizem kakor tudi ruski boljševizem precej elementov, ki ju vežejo s futurizmom — D'Annunzio in po drugi strani Marinetti sta vsak po svoje prispevala k ideologiji italijanskega fašizma, ruski futurizem pa se je takoj po revoluciji spojil z boljševizmom.

Ti zadnji eseji sodijo že v drugi decenij obdobja od vojne do vojne, ko je Albrecht odložil Ljubljanski zvon in je prenesel Janko Lavrin težišče svojih objav v domovini na mlado revijo *Modra ptica*. Tudi zdaj piše o svojih ljubljencih in tudi o tistih, ki jih je spremljal z manj naklonjenim peresom — od Gogolja do Jesenina, od Rimbauda do Kafke in Pirandella. Pogosto pa se odloča tudi za teme, ki niso vezane na določeno ime. Med takimi primeri je zanimivo esejistično razmišljanje *Tvorni skepticizem*, ki mu je v nasprotju s prvotnim pojmovanjem tega termina pozitivna vrednota — ne nagiba se k nihilizmu in je v službi človeka. Prav takó je razmišljanje *O tragičnem* sklenil z vero, da se bo

rodila nova, tragična umetnost kot protest proti površnemu in povprečnemu pojmovanju človeka in življenja, tragična umetnost, ki bo morda obravnavala tudi preproste ljudi in jih prikazala v njihovi tragični ter heroični perspektivi — to se je malone že posrečilo Ibsenu v njegovih najboljših delih. Danes (1936), tako je pisal, nam je bolj kakor kdaj potrebna nova oblika tragedije, umetnost, ki bo naša lastna tragična umetnost in nas bo celo s svojim zanikanjem reševala pred pesimizmom in navdajala z novim pogumom za življenje in resničnost.

Čeprav je bil bolj kritik in esejist kakor ustvarjalen umetnik, je objavil prav tisti čas tudi razmišljanje na témo *Kritiki in umetniki*, ugotavlja, da je postala sočasna kritika v mnogih primerih pravi paradiz za diletante, najrazličnejše subjektiviste in neuspele umetnike, ki se lahko na tem področju celo »po mili volji maščujejo nad resničnimi tvorci«. To pa seveda ne pomeni, da ni bila Lavrinu »prava kritika v najširšem smislu besede dandanes potrebnejša kakor kdajkoli«. Pri tem je zgovorno razložil svojo misel: kritik mora biti analitičen in tvoren, dobro podkovan v estetiki in psihologiji, združevati mora estetične, sociološke, psihološke in filozofske smeri ne le v eklektično, marveč v organsko sintezo, ki pojasnjuje življenje z umetnostjo in umetnost z življenjem, hkrati pa tvorno vrednoti prvo kakor drugo. Lavrin je verjel, da se v tem smislu umetnik in kritik še nemara kdaj srečata nič več kot prikrita sovražnika, marveč kot resnična rešitelja in zaveznika; pri tem pa ni pozabil, zvest svoji naravi, na zlato zrno ironije, ki tako pogosto spremlja njegove meditacije: če bo kdaj tako, bo ob kruh najmanj devetdeset odstotkov vseh kritikov.

Poldrugo desetletje so izhajali ti eseji in študije v domačih revijah; pisatelj jih je sklenil z razmišljanjem *Poezija ruske revolucije*. Izhajaje iz spoznanja, da je dala doba ruskega simbolizma ne le najbogatejšo, marveč tudi po kakovosti najboljšo pesniško žetev po Puškinu, je ocenjeval Majakovskega in Jesenina ter sklenil z ugotovitvijo, da je največji pesnik te dobe Boris Pasternak — gojil je poezijo, ki naj bi jo brala in upoštevala literarna elita.

Prav založba Modra ptica, ki je natisnila na straneh svoje revije osemnajst »psihokritičnih študij« Janka Lavrina, kakor jih je sam rad označeval, pa je izdala tudi prvo in vse do druge svetovne vojne edino pisateljevo knjigo v slovenskem jeziku: Dostojevski, Nietzsche, Tolstoj (1937).

3

Leta okupacije so pretrgala neposredne vezi z domovino, vendar ji je ostal profesor nottinghamske univerze, angleško pišoči esejist, svetovljan in v domačo zemljo še zmeraj trdno zakoreninjeni patriot zvest tudi ta čas. Ko je pred nekaj leti dopolnjeval podatke o sebi za jubilejno publikacijo Slovenske akademije znanosti in umetnosti, je navedel še nekatere svoje dotedanje naslove in zadolžitve: bil je tudi član sveta slovanskih študij na londonski univerzi (Board of Slavonic Studies) že od 1925. leta, zunanji eksaminator univerze v Birminghamu in pozneje tudi v Glasgowu, član The Royal Society of Arts, zaslužni profesor univerze, na kateri je predaval petintrideset let, podpredsed-

nik angleškega inštituta lingvistov in še in še. Omenjal je tudi svoje sodelovanje pri londonskem radiu (B.B.C.) v vojnih letih in pri tem s posebnim ponosom pripisal z že utrujeno roko, da je v teh oddajah med drugim »držal vsak teden predavanje slovenskim partizanom, ki so se borili zoper Hitlerja, Mussolinija in vaške straže«.

V letih po drugi vojni je znova sodeloval v nekaterih domačih revijah, obiskoval domovino, predaval in bil v stalnih korespondenčnih stikih s prijatelji in sodelavci. Ni šlo samo za vljudnostno izmenjavo pisemskih sporočil; vselej je bil voljan odgovoriti na kakršnokoli vprašanje, ki ga doma ni bilo mogoče razrešiti, naš londonski rojak pa je poznal zanesljiv odgovor. Predvsem pa so izdale naše založbe v tem času vrsto Lavrinovih knjig, ne samo o Gogolju, Dostojevskem, Puškinu in drugih ruskih mojstrih, ki so med vsemi njegovimi najbolj znane in iskane v svetu. Izšel je tudi slovenski prevod knjige esejev z naslovom *Književnost in duh časa*, za katero je odbral vrsto študij in esejev in zarisal v njih svoje poglede na evropsko književnost od *Rousseauja in romantične miselnosti* do *Sartra in eksistencializma*; štirje od teh so bili napisani posebej za slovensko izdajo. V zgoščenih uvodni besedi je razložil vodilno idejo knjige, veljavno za vse njegovo esejistično pisanje: to naj bi ne bila kritika v ožjem pomenu besede, temveč integralno vrednotenje avtorjev, v katerih delu odsevajo razni aspekti duha časa in kulturne klime dobe. In spet je ponovil misel, ki ji je ostajal zvest desetletja: takšno vrednotenje mora upoštevati ne samo estetsko, temveč tudi psihološko, socialno (oz. socialno-ekonomsko) in večkrat tudi politično podlago, ne da bi pri tem zanemarjalo zgodovinsko perspektivo.

Nič manj pomembna kakor ta knjiga pa ni zajetna *Panorama ruske literature*, ki je izšla tudi v Ameriki in pred nekaj leti še pri nas (1979). To je zanesljiv pregled ruske književne misli in besede od najstarejših pisanih spomenikov enajstega stoletja prek njemu najbližjih klasikov in najljubših predstavnikov simbolizma pa vse do socialističnega realizma, ki mu je bil manj blizu, vendar ga je skušal razumeti in pravično vrednotiti; hkrati pa je to splet osebno obarvanih esejističnih meditacij, zarisanih z izjemnim čutom za lepo in dobro. Ob koncu knjige z vso objektivnostjo znanstvenika in poznavalca kulturnih razmer v zadnjih carskih letih, ki jim je bil priča v svojem študentskem obdobju, ugotavlja pridobitve revolucije na kulturnem in prosvetnem področju, sklone pa vendarle zadržki, ki se jim ta svetovljanski demokrat in svobodoljubni esteta ni mogel in ni hotel odreči: ovire, ki še zmerom ustavljajo sovjetsko literaturo in sploh kulturo, bodo dokončno odpravljene šele, ko bo kakršenkoli pritisk od zgoraj za zmerom nadomestila tista prava demokracija z individualno in socialno svobodo, ki je edina vredna velikega naroda.

Tudi v tem obdobju je ostal ugledni svetovljan trdno zasidran doma in ohranil je dragoceno vlogo posredovalca med slovensko in evropsko kulturo. Svoje revialne in knjižne objave prevodov jugoslovanskih in še posebej slovenskih pesnikov od Prešerna prek Gradnika in Župančiča pa vse do Borove poeme Šel je popotnik skozi atomski vek, je kronal z antologijama modernega jugoslovanskega pesništva (*An Anthology of Modern Yugoslav Poetry*) in izbrane slovenske po-

ezijske (*The Parnassus of a Small Nation*), ki jo je uredil skupaj s prijateljem in sodelavcem Antonom Slodnjakom. Nepregledna pa je tudi vrsta njegovih spodbud, od katerih prenekateri ni bilo mogoče uresničiti. Omenjali smo že Lavrinovo skrb za Cankarja v petrograjskih letih pred prvo svetovno vojno in tudi pozneje na Angleškem. Kakor hitro se je tam ustalil, je skušal najti na katerem od britanskih odrov prostor za uprizoritev kakega značilnega domačega dramskega dela, ne samo Cankarjevega. V letih po prvi vojni ga je vznemirjala usoda in predvsem problematika Kraigherjeve Školjke: po njegovi zaslugi je bila drama že prevedena, vendar je niso ne natisnili ne uprizorili; prav tako je ostala neuresničena pobuda enega od londonskih založnikov, naj bi pripravil zanj serijo južnoslovanskih pisateljev v angleškem prevodu. Vrsto let si je tudi prizadeval, da bi našla pot v svet Grumova Goga in želela se mu je uresničiti lani, četudi ne na velikem profesionalnem odru: v prevodu profesorja Leeminga so jo zaigrali slavisti z londonske univerze kot prvo izpričano slovensko delo v tem mestu. Lavrin se predstave ni mogel več udeležiti, še zmeraj pa je verjel, da bo od morebitnega uspeha »odvisno mnogo drugih možnosti«, kot je sporočal devetindevetdesetletni pobudnik v domovino.

Razmišljanja o raziskovalcu in pisatelju Janku Lavrinu pa ni mogoče ločiti od spominov na človeško podobo tega plemenitega razumnika, kakršna se nam je razkrivala ob (žal ne prepogostih) srečanjih in pisemskih vezeh. Njegova toplina, neposrednost, preprostost in vedrina, resnoba in z nežaljivo ironijo pretkane domislice, vse to je gradilo mostove s sobesednikom, ki se nikoli niso porušili. Z enako zavzetostjo je znal govoriti o najbolj zapletenih vprašanih s svojega delovnega področja kakor o najbolj vsakdanjih dogodkih in ljudeh, ki so mu križali pota. Nepozabna bodo ostala njegova poglobljena in hkrati iskriča predavanja v domovini ali njegovo temperamentno sodelovanje na književniških kongresih. Ko so nas po delovnem programu v Sarajevu zapeljali na visoki Trebević, ni bilo mogoče pregovoriti ne predstavnikov mlajše ne srednje generacije, da bi se vsaj vračali peš, po nekdanji Cankarjevi poti; Janko Lavrin se je odločil prvi, krajšal nam je dolgo pot z zgodbami in domislicami in brez sleherne težave dosegel mesto, čeprav je bil že takrat edini osemdesetletnik med nami. Nič manj prišrna niso bila srečanja v njegovem drugem domu, ki sta si ga uredila v Piranu s soprogo, akademsko slikarko gospo Noro. Šest decenijev sta prehodila skupaj in rad je pripovedoval, da je naravnost zaljubljena v Slovenijo; to potrjujejo tudi številne upodobitve angleške umetnice, saj si je ob teh obiskih rada izbirala motive iz prve domovine svojega moža. Še v novembru 1984, malo pred smrtjo, je — skoraj devetdesetletna — s srečno roko zarisala značilne poteze njegove fiziognomije, čeprav je pripomnila, da ga je gledala »malo preveč romantično«. Janko Lavrin ji je zbudil tudi ljubezen do Ivana Cankarja in pripravila je, med drugim, niz ilustracij za njegovo Hišo Marije Pomočnice.

In končno — pisma, ki smo jih že omenjali. Poslednja je pošiljal še v letošnjem juniju. To niso bili vljudnostni pozdravi v domovino; v slehernem so dragoceni podatki, pričevanja ali pojasnila. Odgovarjal je, kakor pravimo, z obratno pošto. Ko je lani predlagal svojega sodelavca,

angleškega profesorja Henryja Leeminga za dopisnega člana Slovenske akademije in smo ga naprosili za utemeljitev, smo jo dobili iz Londona veliko prej kakor vse tiste, ki naj bi bile napisane v Ljubljani. Bil je vse življenje v pravem pomenu besede naš kulturni ambasador, kakršnega smo imeli le še v Pragi, dokler je tam delal naš Oton Berkopec.

Naš dolg do Janka Lavrina še ni poravnán.

Njegove zadnje knjige o Antonu Pavloviču, enem njegovih najljubših pisateljev, še nismo natisnili. Poskrbeti bo treba vsaj za izbor, za »panoramo« njegovega dela, kakor bi rekel sam. In ne nazadnje: marsikatero novo črto tega bleščečega esejista, žlahtnega moža in zaslužnega posredovalca med Slovenijo in Jugoslavijo ter svetom bi nam razkrila knjiga pisemskih sporočil, ki jih je pošiljal v domovino osem desetletij, od takrat, ko je iz Petrograda navezal prvi stik s Cankarjem. Če le katera, sodijo njegova pisma med korespondence pomembnih Slovencev.

Dušán Moravec